

Ortak Sosyalbilimsel Çalışmaların Önemi: Sosyoloji ve Tasavvuf Disiplinleri Arasındaki İmkanlar Üzerine

*¹Hür Mahmut Yücer

*¹Karabük Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Türkiye
 hurmahmut@gmail.com

Geliş Tarihi: 2016-12-01 Kabul Tarihi: 2017-05-15

The Significance of Common Social Science Studies: On the Possibilities of Sociology and Sufism Disciplines

* ¹Hür Mahmut Yücer

* ¹University of Karabuk, Faculty of Theology, Turkey
 I hurmahmut@gmail.com

Date of Admission: 2016-12-01 Date of Admission: 2017-05-15

1. GİRİŞ

Yıllık Tasavvuf Anabilim Dalı koordinasyon toplantısını bu sene 30 Eylül-1 Ekim 2016 tarihlerinde Karabük İlahiyat Fakültesi koordinasyonunda yapıyoruz. Türkiye'deki Tasavvuf Anabilim dalı koordinasyon toplantıları, bilgi ve tecrübe paylaşımı, bilimsel yayın ve araştırma kalitesinin yükseltilmesi, metodoloji arayışı ya da metodolojinin geliştirilmesi, alanla ilgili eğitim ve yayın faaliyetlerinin geliştirilmesini içeren başlıklar halinde yıllardır süregelmektedir. Aynı çalışma şeklini sosyoloji alanı için de söyleyebiliriz. Ancak bu yılki koordinasyon toplantısının içeriğini "Sosyoloji ve Tasavvuf" olarak belirleyerek her iki ilim dalının buluştuğu, kesiştiği, ayrıştığı veya çatıştığı alanlarının ortaya çıkarılması, birbirinin metodolojisinden ya da kaynaklarından istifade imkânlarının araştırılması, her iki alana ait akademisyenlerin kendi metodolojilerinden istifade ile karşılıklı çalışmalarının değerlendirilmesi hedeflenmiştir.

Sosyal Travmalar Karşısında Müslümanlar

Ülkemizdeki sosyal bilimcilerin tasavvuf/tarikat yaklaşımı genelde din algısı, din algısı ise Batı'ya göre geri kalma-ileri gitme şeklindeki siyasal ve ekonomik devlet yapıları karşılaştırması üzerinden şekillenmiştir. Malum olduğu üzere Doğunun iki yüz elli yıllık meselesi 'niçin geri kaldık' ya da 'neden ilerleyemedik' meselesidir. Batı toplumlarıyla rekabet edecek konuma nasıl gelinebilir. Ya da Modern dönemde ortaya çıkan/çıkarılan toplumsal

problemler aşılp müreffeh toplumlar haline nasıl ulaşılabilir?

Münevver ve mütefekkirlerimizin yukarıdaki soruların kaynağı olarak genelde üç sebebe işaret ettikleri görülür: a. Müslümanlar Kur'anı iyi anlayamamışlardır. b. Mezheplere bölünmüş, tefrikaya düşmüşlerdir. c. Müslümanlar mezarlık ziyareti ve çaput bağlama gibi hurafelere dalmışlar, dinin özünden uzaklaşmışlardır. Öyleyse çözüm yeniden Kur'an'a dönülmeli, mezhepler ve tarikatlar ortadan kaldırılmalı, din hurafelerden temizlenmelidir. Dikkat edilirse Doğuda ilerleme, devlet, toplum, din merkezli tartışmaların ucu her şekilde tasavvuf ve tarikatlara çıkmaktadır.

Yukarıda bahsi geçen hedefleri bir taraftan Cumhuriyet ideolojisinin kurucu temsilcileri seslendirir ve fiili olarak Türkiye'de uygulamasını yaparken diğer taraftan din ve dini hurafelerden temizleme adına Mısır ve Hind alt kıtasında çıkan "ıslah ve tecditçiler" ile yakın zamanda oralardan ülkemize tevarüs eden "indirilmiş din-uydurulmuş din" kavramsallaştırmasıyla "nevzuhur cemaat" temsilcilerinin yaptığı görülür. Daha yakın zamanda ise aynı hedefleri *Taliban*, *el-Kâide*, *Daiş* benzeri radikal akımların uygulamaya koyduğu görülür. Tamamen birbirine zıt yerlerden hareketle aynı sonuca ulaşan bu akımlar, nasıl olmuş da çözümünü kendi köklerini ve kültürel geçmişlerini inkar, red ve yıkımı üzerinde ittifakta bulmuştur. Bunun en basit cevabını herhalde uzun vadeli düşün(e)meyen, dünyanın evrildiği bilimsel gelişmelere erişmek için sistem kurarak uzun vadeli stratejiler peşinde

koşmak gibi zahmetli işlere tevessül edememekte görmek gerekir. Bu gerçekliğin aksine çözümü hemen/şimdi isteyen ama onu da konuyla alakası olmayan zümreler ve alanlara yönelerek gerçekleştirme arzusundaki büyük cehalette aramak gerekmektedir.

Diğer yandan ne gariptir ki yukarıdaki problemler, sorunlar ve ulaşılan hedefler kıta Avrupa'sındaki Hristiyanlık tecrübesine aittir. Lakin bu problemler, sorular ve cevaplar İslam dünyasına aitmiş gibi tartışılmaya devam etmektedir. Mesela Batıda ortaya çıkan yeni dini hareketler *karşı din* olarak ortaya çıkarken, biz de *mezhep, cemaat veya tarikat* olarak ortaya çıkar ve zaten var olan kitabi dinin herhangi bir söylemine daha fazla vurgu yaptığı görülür. Batıdakiler, geleneksel dinlerin dünyaya huzur getirmede, yöntemlerinin başarısız olduğu halbuki esas kurtuluşun kendilerinde bulunduğu, dünyanın karanlık ve zulüm çağını yaşadığı, kıyamet ve kurtuluşun yaklaştığı, ancak kendilerine katılmırsa kurtuluşun gerçekleşeceği (eskatolojik vurgu) ve Mesih beklentisine yapıştıkları görülür. Bizde ise cemaat ve tarikatlara her girenin yüce yaratıcı katında eşit olduğu ve ilk girenlerin çömez muamelesi görmediği, önce girenin üstünlük ve yüceliğinin olmaması, giriş çıkışın kolay olması, kendini küçük görme ve reklam etmeme (melâmet), herkesin hizmet, fedakârlık ve yardıma koşma (fütüvvet) gibi vurguları Batıdakilerden ayırıcı unsurlar olsa gerekir. Yapılacak çalışmalarda geleneksel yöneliş sebeplerindeki farklılıklara dikkat edilmesi gerekmektedir.

Artık dünya postmodern bir sürece girdi. Değişimin hızı arttı. Küreselleşmeye bağlı olarak görecelik (herkesin kendi hakikatinin hak olduğu iddiası), tüketim merkezli yaşanması fakat maneviyat alanının karşılanamayıp boş kalması önemli bir sorun niteliğindedir. Bunun yanında ailenin sosyal fonksiyonunun yerine getiremeyişi ve çözülmesi bir başka önemli sorun olmaktadır. Ayrıca yaşanan

kültürel liberalleşme, hümanizm, sekülerizm, bireysel hazcılık gibi kavramsallaştırmalar üzerinden yeni hayat modelleri önce inşa edildi sonra tanımlandı.¹ Türkiye'de son dönemde ortaya çıkan yeni dini hareketlerde de dini bilginin oluşumundaki şeriat, tarikat, hakikat, marifet katmanlılığını bozan, kişinin ailesiyle, peygamberiyle, yaratıcısıyla ilişkisini zayıflatan ya da tamamen kesen ve onları vefasız bırakan bir söylemin yaygınlık kazandığı görülmektedir.

Yeni dönemde dünyada insanların en fazla Budizm ve İslam'a yöneldiği görülmektedir. Bunun en büyük sebebi iki dinin de daha fazla manevi eğitime önem vermesinden kaynaklanmaktadır. İnsanlar bir yandan dünya ve onun verdiği sıkıntılardan uzaklaşmak isterken diğer yandan maddeten elde edemediği deruni keşiflere ve huzura ulaşmak istemektedir.

Bu durumda Batının yaşadığı tecrübe gözardı edilmeksizin ama bu toprakları da bilen ve dikkate alan bir metodolojik üretime ihtiyaç duyulmaktadır. Ortada bir 'toplum' varsa elbette bu toplumun varoluşsal olarak bütün yönlerini kuşatıcı tarzda ele alan bir de bilimi olmalıdır ya da bilim dallarının ilgisi bu alana yönlendirilmelidir.

Anadolu Özelinde Sosyalbilimler ve Tasavvuf Araştırmaları

Dikkat edilirse söz Anadolu üzerine ve buranın 'din algısına' gelince tasavvuf ve tarikat yapılanmalarından ayrı düşünülmemeyeceği ortaya çıkar. Anadolu merkezli 'Din Sosyolojisi' çalışmalarının ucu aslında bir şekilde 'tasavvuf ve sosyalbilim' çalışmalarına evrildiği görülür. Sonuç olarak sosyalbilim ve tasavvuf denildiğinde, tarikat kurumları, tasavvufi tema ve yapılanmalarla toplumsal yapı arasındaki ilişki biçimleri; tasavvufun toplum, toplumun tarikat yapıları üzerindeki etkilerini araştıran bir disiplin karşımıza çıkmaktadır. Akademik ilgiyi hak eden ve oluşum aşamasındaki bu disiplinin birincisi toplumun

¹ Vakıyı ele alan 'Din Sosyolojisi' alanı Doğuda halen kendisine bir yer edinememiş, Batı merkezli problemlere karşı üretilen Batı merkezli teorilerin transferi ya da uyarlamasına devam edilmiştir. Bu uyarlamalar her ne kadar başlangıçta 'alakasız' gibi görünse de kentleşme ve küreselleşmeye bağlı olarak benzeşen yaşantılar üzerinden benzer problemler ve kavramsallaştırmalar olarak önümüze gelmektedir. Aslında "Din Sosyolojisi" alanı da tıpkı "Din Psikolojisi" ve "Din Eğitimi" gibi Batı'dan çıkan ve ülkemize gelen bir bilim

dalıdır. Bunun doğrusu belki "Dindarlar Sosyolojisi, Dindarlar Psikolojisi" olmalıdır. Zira hangi din ve hangi dindarlar sorusu özel grupları belirlememize, birbirinden farkını ortaya koymamıza yardımcı olmaktadır. Problem öncelikle din ve dindarlardan hangisinin kastedildiği, din eğitiminde hangi dindarlığın öğretileceği, din psikolojisinde hangi dindarlık ölçeğinin belirleneceğinin ifade edilememesinden kaynaklanmaktadır.

değişen tasavvuf/tarikat algısı, bu algıyı değiştiren sebep ve nedenleri üzerine yönelmesi gerekir.

İkincisi ise değişen topluma göre tasavvufun söylem tarzının nasıllığı, kullandığı/ kullanacağı araçlar ve argümanlar, vurgunun hangi umdeler üzerine sabitleneceği hangi vurguların ise nostaljiye terk edilebileceğidir. Sonuçta bu disiplinlerarası üretimle sadece Türkiye ya da Orta kuşak/sünni hilâl kapsamındaki İslam toplumları değil bütün İslam dünyasını ilgilendiren toplum ve tasavvuf/tarikat arasındaki ilişki açıklamaya çalışmış olacaktır.

Türkler dünyaya söyleyeceklerini maneviyatının temsilcisi olan Yunus Emreler, Hacı Bektaş-ı Veliler ve Mevlanalar üzerinden söylemiştir. Türk tarihinden Hacı Bayram-ı Veli'yi, Mevlânâ'yı, Eşrefoğlu Rumi'yi, Şeyh Şaban-ı Veli'yi, Aziz Mahmud Hüdâ'i'yi, Erzurumlu İbrahim Hakkı'yi, Bursalı İsmail Hakkı'yi, Hüsameddin Uşşâki'yi, Niyazi-i Mısri'yi, Nureddin Cerrahi'yi, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdi'yi ya da bunların kurdukları müesseseleri, bunların takipçilerinin çıkartılmaya çalışılması, divan edebiyatının, İslam mimarisi ve sanatlarının inkârı ve terki anlamına gelir. Sonuçta bir Türk irfanından bahsedilemeyeceği gibi dünyaya söyleyecek tek bir söz dahi kalmaz. Buna teşebbüs edenler aslında en temelde Türk düşmanlığı yapmış olurlar. Bu bilindiği için olsa gerek kurucu pirlar ve eserleri ile ilgili genelde tenkit ve itibarsızlaştırma politikası güdülmektedir. Fakat kurucu pirlar için korku ve çekinerek başlayan tenkit okları sonraki dönemlerde sağanağa dönüşür.²

Türkler toplumsal yapıları gereği İslam maneviyatının ürünü olan tasavvuf ve tarikatlar çerçevesinde dindarlaşmış ve dindarlığını korumuştur. Kitabî dindarlardan sürekli beslenmeye ve beslenilmesi gerektiğine vurguyu sürdürmüştür. Karakterlerini Horasan'ın fütüvvet ve melâmet

ilkeleriyle inşa etmiş ve bunlarla dindarlıklarının devamlılığını temin etmişlerdir. (Yılmaz 1994: 112) Tasavvuf sadece bir değer vaazı değildir, aynı zamanda sosyolojik karakteristiği olan müesseseleri ve takipçileriyle tarihsel ve toplumsal karşılığı olan çok yönlü bir olgudur. Bu manada tasavvuf akademik bir çalışma olmanın ötesinde günümüzde toplumsal karşılığı olan tarikat ve cemaatler üzerinden varlığını sürdüren organizmalardır. Sosyal yapısıyla o artık sosyal bilimlerin nesnesi olur.

Tasavvuf ilmi kendisi temel olmak üzere tefsir, hadis, fıkıh, kelam gibi temel dini ilimler üzerinden insanı, insan üzerinden toplumu inşa etme geleneğine sahiptir ve Türkler içerisinde birkaç kategoride varlığını sürdürmektedir. Tasavvuf, kitabi olandan hareket eder. İdeal olanı arar, reele ancak Hakk'a uygunluğu nispetinde değer verir. Hakk'a uygun olmayı eğitim ve islah yoluyla terbiye etmek ister. Olmadı tenkit eder, zararlı olduklarını ilan eder. Muhatabı son tahlilde toplumdur. Fakat sosyoloji, görünürde objektif ve değiştirme hedefi olmadan toplumu incelediğini, sonuç çıkardığını iddia ederken, tasavvuf ise normatif taraflıyla, gönüllülük ve istekliliğin uyandırılmasına taliptir. Son tahlilde ikisinin hedefinde de toplum vardır. Fakat biri insanların gündelik hayatın kendisini analiz etmeden yola çıkarken diğeri maneviyattan, vicdanlardan, kitaptan yola çıkarak bunu gerçekleştirmeyi arzular. Biri imajınasyona dayalıyken, diğeri değer yüklü, reklamsız ve gösterişsizdir.

Her dönem ve coğrafyada toplumları derinden etkileyen onları birçok yönden inşa eden çok boyutlu terbiye ve tedris sistematiğleri vardır. Her sistematiğin ise yaslandığı ahlaki, felsefî ve manevî bir temeli vardır. Dinlerin dünyevî düzen talepleri ise uhrevî beklentileri içindir. Yahudilik maneviyatını

² Bu sağanağın temsilciliğini dünyada neo-selefler yapmaktadır. Neo-Seleflik kriz döneminde yine krizdeki insanlar eliyle Hicaz bölgesinde ortaya çıkmıştır. Hicaz bölgesi 20. yüzyılın ikinci yarısında zenginleşti. Hakikatı geçmişte arıyorlardı, geçmişi yorumsamadan günümüze taşımak istediler. Arap baskıcı rejimlerinden kaçıp kendine sığınan ulemayı ya da dini, aslı dili üzerinden öğrenmek isteyen yabancı öğrencileri kendi ideolojilerine hizmet için istihdam etiler. Müslüman ülkelerde, Müslümanlara karşı cihat stratejisi geliştirip cihat hukuku uygulamaya başladılar. Bu haliyle İran'ın millî Şiilik davranışlarını sergilediler. Vahhabi ve Şii bölgelerinde en rahat yaşayanlar Hristiyan ve Yahudilerdir, çünkü onlara zimmî hukuku uygulandı. Bu dönemde Türkler sessiz kaldı. Bunun birinci nedeni halen kendi dini anlayışlarına, dini önderlerine duydukları özgüvendi. Gerçi Vahhabi ve Şii söyleme karşı savunmasızdılar. Onların "Kâlellahu/Allah

buyurduki" diye başlayıp peşi peşine aslı metinlerden nakille okudukları âyetlere karşı cevap vermez/veremez ve arkasında bilmediğimiz bir şey vardır diyerek susar, Batıyla karşılaşmanın verdiği ve Batıya dönük problemlere yoğunlaşmayı öncelerdi. Her ne ki artık Türkiye'de de neo-selefler gibi neo-modernistler için de uygun vasat doğdu. Neo-Modernistler de metinleri konuşuyorlarmış tavriyle fakat indî/kişisel yorumlarına göre onların maksatlarını günümüze getirerek açıklamalarda bulundu. Ancak bu yorumlamalar dindarlaşmaya ya da Allah ve Rasûlü ile bağ kurmaya yönelik bir yorumlama değil Müslümanları tenkide, aşağılamaya, içe yönelik düşmanlık ve nefret tohumları eken bir yola dönüştüğü görüldü. Bazen Zâhirî bazen Hâricî bazen Rasyonalist ama her halükârda eklektik bir tarz tutturdıkları, belli bir usul ve metodoloji takip etmedikleri görüldü.

kaybetmiş fakat şeriat olarak varlığını devam ettirirken, Hristiyanlık şeriatını kaybetmiş sadece maneviyat olarak varlığını sürdürmektedir. İslam ise hem şeriatı hem de maneviyatı ile değişmeden günümüze ulaşmıştır. Bundan sonraki dönemde ortak paydada sabiteleri olmayan ve sadece ahlaki umdelere indirgenen Hristiyanlık gibi mi yoksa ikircikli yapısıyla cemaat içi kanunlara (şeriat) indirgenen Yahudilik gibi bir dindarlıkla mı varlığını sürdürecektir.

Metodolojik Yöntem Arayışı

Bilindiği gibi sosyoloji olanı (ya da gerçekleşmiş olanı) irdeleme çabasında olmasından hareketle toplum hakkında açıklama ve izahlarda bulunur (Weber, 2017). Bu izahlar esnasında işin içine siyaset ve ideoloji karışabildiğinden olan ile istenen arası flulaşmaktadır. Anadolu'nun en önemli inşa edici fikri damarını oluşturan tasavvuf ise malzemesini tarihten ve kitabi olandan almakta; etik, estetik ve normatif kavramsallaştırmalarla önce insanı sonra onun üzerinden toplumu ıslaha yönelmektedir.

Tarikatlar ıslah işini öncelikle, kişisel eğitim olarak nitelendirebileceğimiz seyr u sülûkle; riyazet ve mücahedeyi temel alan nefis ıslahı, farzlara ve nafilere ağırlık vermekle ruh ve maneviyat eğitimi gibi usulleriyle yapar. İkinci olarak yaygın eğitim şeklinde nitelendirebileceğimiz ve yukarıdakilere yardımcı unsur olarak kabul edebileceğimiz; erkan ve edebin öğrenildiği tekke hizmetleri, *İhyâ*, *Beyzavî*, *Buharî* ve *Mesnevî* okumaları, okunacak mekanlar oluşturulması, okutacak insan yetiştirilmesi ve istihdamı, okutulacak eserlerin basımı ve dağıtımı gibi hususların gündeme geldiği görülür. Birinci kısım daha çok dini ilimler çerçevesinde kritik edilirken ikinci kısmın tarih ve sosyolojinin alanına girdiği görülür. Her iki kategori de aslında en genelde *eğitim bilimlerinin* alanı içerisinde değerlendirilebilir. Üstelik hedefi, konusu ve amacı belirlenmiş bir sistematik olarak modern eğitim bilimlerinden çok daha kuşatıcı -hem öğrenciye hem de hocasına sorumluluk yükleyerek- daha üst amaçlara daha yüce hedefler göstererek bunu yaptığı görülür.

Modern döneme gelindiğinde tekke hizmetleri yasaklandığı, diğer klasik eserlerin okunması ve ona bağlı hizmetler akamete uğradığı için tasavvufi erbabının yardımcı unsur olarak itikat, inanç, ibadet, âdet ve göreneklerini yaşatmak ve yaymak için başka türlü yöntem arayışına girdikleri görülür.

Bunların başında daha önce vakıf hizmetleri üzerinden yürütülen hizmetler için dernekler, şirketler çerçevesinde tv, internet ve yayıncılık faaliyetleri, dergi ve gazete neşri, okullaşma, hastane kurma gibi pratik ve acil toplumsal hizmetler gelir. Zira hem insana ulaşma,³ ulaşılan insana (toplumsal yaşama dair) uygun hizmeti sunma, hem de esas eğitim için hazırlık aşaması gereklilik arz etmektedir. Yaygın ve görünür olan bu hizmetler içerisinde helal yiyecek için çaba sarf etmek, helal yaşamaya yönelik teyakkuz hali, temkinli ve eleştirel düşünerek hareket tarzı belirlemek, fiziki birer eylem olmakla beraber sonuçları ve kazanımları manevi ve uhrevidir.

Yukarıda değinildiği gibi sosyoloji doğal olarak gerçekleşmiş olanı değerlendirirken bu grupların manevi sonuçlarını ya da uhrevi niyetlerini tanımazdan ve bilmezden gelecektir. Sosyoloji değişme, bütünleşme, ayrışma, çatışma, tabakalaşma gibi kavramlar üzerinden içinde yaşanılan toplumu izah ederken, tasavvuf sadece insan üzerinden birleştirme hedefine yönelik usul ve uygulamalarıyla tanınmaktadır. Öyleyse toplumbilimcilerin tarikat veya cemaatlerin zahirî görünürlükleri yanında uhrevi hedeflerini ve bu hedefleri hangi araç ve usullerle gerçekleştirdiklerini bilmeleri gerekir.

Değişen Dünya ve Tasavvuf/Tarikat Algısı

Küreselleşen dünya ile birlikte Amerika patentli kültür ürünleri dünyada dolaşıma girdi. Doğulu ülkeler, gelen bu kültür ürünlerine benzer şekilde cevap verdi. Bazıları kendi kültürüne yabancılaşma diyebileceğimiz "*kaygısız kabullenmeler*", bazıları ise din ya da milliyetçilik adına "*radikal reddetmeler*" tavrı gösterdi. Bazıları kendine uyarlayarak "*yerelleştirdi*". Bazıları ise "*bilinçli bir sentez*" ile "*melezleşme*" şeklinde çeşitli yeni ürünler ortaya koydu.⁴

Seyyid Hüseyin Nasr'a göre, Batı'da Rönesans'la başlayıp Aydınlanma ve Sanayi Devrimiyle şekillenen yeni toplumsal durumu ifade eden modernlik, zihniyet planında insanın vahiy yoluyla bildirilen ebedi ilkelerden uzaklaşarak, ilahi olanla bağını koparmasıdır.⁵ Fakat İslam dünyası modernleşme tecrübesine gönüllü ve toplumsal dinamiklerle değil, siyasi elitin zorlamasıyla girmiştir. Türkiye özelinde ve örneğinde modernleşme ve sekülerleşme hukukun laikleştirilmesi, karma eğitimin benimsenmesi, dinin kamusal alanda sadece camiyle sınırlandırıp tamamen özel alana indirgenmesi ve eğitim

³ Burada insan özelinde gerçekleşen 'erişme' çabası, bir bakıma toplumsal yaşama dair sorumluluklar anlamına gelerek de birlikte yaşama dinamiklerine dair önemli katkılar sağlamaktadır.

⁴ Tayfun Amman, "Küreselleşme Sürecindeki Dönüşümler Ekseninde Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin Mesajı ve Hâlidî Gelenek",

Uluslararası Mevlânâ Halid-i Bağdadi Sempozyumu Bildirileri (Edit: Erdal Baykan, Mehmet Keskin) [y.y., t.y.] (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık, 2012), s.141-142.

⁵ S. H.Nasr, *Modern Dünyada Geleneksel İslam* (Çev. S.Ş.Barkçin, H. Arslan) İnsan Yay., İstanbul 1989., ss. 108.

sistemindeki yerinin marjinalleşmesi şeklinde kendini göstermiştir. Bu süreçte tarih karalanmış, gelenek horlanmış, din ve dindarlar alan ve itibar kaybına uğratılmış ve Batı'nın kültürel değerleri yüceltilmiştir.⁶ Ancak buradaki kayıpların görece olduğu gerçekte ise hem ibadetlerin hedefi olan ahlaki ilkelerin aranılan ve arzu edilen bir tarzda ağırlığını kamusalda devam ettirmesi, hem de İslâm şeriatının rasyonelliğinin reddedilememesi her dönemde sürekliliği temin edecek görünmektedir. Zira şeriatın emrettiği orucun 'yemeye', 'içmeye' ve 'cinselliğe', sadaka ve zekatın 'sahiplenme' ve 'mal biriktirmeye', Ramazan ve itikafın 'kalabalığa' ve 'insanlar arası iletişime' ölçülü bir tepki ve bunlarsız da yaşanabileceğini hatırlatan umdeler olması onu anlamlı ve vazgeçilemez kılar. Yani esas ahlaki ilkenin kişinin kendisiyle ve yalnız kendinin rabbiyle yüzleşmesi ve iletişiminin temelinde onunla olması gerektiği vurgusu reddedileyen doğrulardır.

2000'li yıllardan itibaren yaygınlaşan kitle iletişim araçlarıyla "tüketim toplumu" şekillenmeye başlamıştır. Böyle bir toplumda bireylerin sahip olmaya odaklanmaları, hazcı eğilimlerin baskın hale gelmesi, sırf bu dünya için yaşamanın kutsanması, kısacası artan "dünyevileşme" sürpriz sayılmamalıdır.⁷ Artık tüketim toplumları oluşmaya başladı fakat bu hazcı materyalizmin ve hızlı tüketimin getirdiği ahlaksızlığa karşı nasıl durulacaktır? Bu tehdide farklı çıkış noktaları üzerinden "kollektif bilinç" oluşturulmasıyla durdurulabileceği önerileri getirildiği görülmektedir. Zira geleneksel dönemde bireylerin eğitimi ve bireysel kültür, aile ve yakın çevrede şekillenirken, modern dönemde eğitim politikaları önce okullarda sonra tüketim kültürünün araçları olan gazete, televizyon, internet benzeri enstrümanlar vasıtasıyla devam etmektedir. Bu araçlar artık bireylerin günlük hayatında 3-5 saat gibi önemli bir orandaki vakitlerini almakta ve bu eğitim esnasında kapitalist sistemin taleplerine uygun ürettiği hizmetleri pompalanmaya devam edilmektedir.

Artık ileri kapitalist sisteme uygun tüketim kültürü ve bireyselleşme ile birlikte, dinin önerdiği akrabalık ilişkileri daralmaya, sosyal çevrenin birey üzerindeki denetimi azalmaya, devlet ise Batı tipi okul ve eğitim sistemini desteklemeye ve yüceltmeye başlamıştır.⁸ Dünyanın en batısından başlayıp bir salgın gibi doğuya doğru akan üretim ve tüketim araçlarının zararlarını azaltmaya yönelik uluslararası romantik çabalar yetmemektedir. Yeşilay ve benzeri yarı sivil organizasyonların gayretleri de büyük kartellerin ve politik hırsların kurbanı olmaktadır. Hırpalanan insanlık için bunlara ilaveten yine insana hizmet

eden birlikteliklere ve organizasyonlara yol vermek hatta motive etmekten başka çare de bulunmamaktadır.

Osmanlı döneminde mahalle yani kamusal alan sivil organizasyonlara, tarikat ve tekkelere bırakılmıştı. Tarikatların hedefi kâmil insan yetiştirmekti. İnsanın dünyevi bağlarını azaltmak ve uhrevî olana yönlendirmekti. Modern dönemde bazı tarikatlar kısmen cemaatlere evrildi. Cemaatlerin ise teknolojik gelişmelere bağlı olarak zamanla yok olacağı varsayıldı. Oysa cemaatler müntesiplerini bir kimliğe büründürme ve iktisadi, kültürel, sportif faaliyetler gibi belirli birlikteliklerin organizasyonunu sağlama özelliğine sahiptir. Kentleşmeyle beraber Türk toplumu cemaatlerden kopmadığı gibi hemşeri ve meslek organizasyonları ile yeni cemaatsel birliktelikler ortaya çıkarttı. Dayanışmanın hâkim olduğu bağların güçlendiği yeni bir döneme girildi. Tarikatlar dışında hatta onlardan daha fazla epistemik cemaatler oluştu. Bunlar öteki dünya ile ilgili olmaktan ziyade hobilere, zihinsel, sanatsal, estetik istek ve ihtiyaçlara dayanmaktaydı. Böylece kamusal alan, yeni cemaatlerin grup içi dinamiklerinin aktif ve canlı olduğu fakat en genelde parçalı bir kamusal yapıda inşa olunmuş görünmektedir. Bundan da kaçış yoktur. Bu bir *nepotizm*, (adam kayırmacılık, öznel ve adil olmayan ayrımcılık) doğurur iddiası da kısmen geçerli değildir. Zira ilkel çağlarda başlayan akrabalık ve asabiyet üzerinden kayırma, modern dönemlerde bölgesel, dilsel ya da kültürel olarak devam etmektedir, doğal olarak da devam edecektir. Aksini iddia insan gerçeğini inkâr anlamına gelmektedir. Önemli olan grup ve cemaatlerin hangi değerler üzerinden kendilerini ifade ettikleri fikri felsefi temellerini neye dayandırdıklarıdır. Batının aksine geçmişte medreseler, tekkeler, ilim halkaları ya da seçkinlerin konakları kamusalı inşa ediyordu. Modern toplumların insanın arzularını önceleyen modern cemaatleri ise toplumu değil sadece kendini inşa etmektedir. Son tahlilde iki cemaatsel yapı arasında arası kapanmayacak devasa farklar vardır. Fakat bu farklar gözetilmeden insanlar aynı kategori içerisinde değerlendirmede bulunduğu için ya toptan red ya da toptan kabul yolunu tutmaktadır.

İnsanlar ihtiyaçlarını değerlerle ilintili olarak gidermek isterler. Devlet bu değerleri dışarda bırakarak toplumun ihtiyaçlarını karşılamaya çalışırsa özel teşebbüsler bu ihtiyaçları karşılamak için devreye girerler. Dünyadan kaçılmayacağına göre mü'min kişi bankaya, hastaneye ya da basına dayalı ihtiyacını nasıl giderecektir? Devlet değere dayalı ihtiyaçlarını gidermek isteyen insanlarına ya

⁶ Tayfun Amman, *a.g.m.*, s.141-142.

⁷ Amman, "Türkiye'de Ailenin Açık ve Örtük Sekülerleşmesinin Sosyolojik Analizi", *Aile ve Eğitim Sempozyumu, İSAV*, İstanbul 24-25 Nisan 2010.

⁸ Amman, "Küreselleşme Sürecindeki Dönüşümler Ekseninde Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin Mesajı ve Hâlidî Gelenek", s.141-142.

yardımcı olacak ya da kendilerinin kurabilmesi için önlerini açacaktır. Buradaki sorun dini cemaatlerin banka, hastane, basın gibi görünüşte dünyevi olan kurumları değer merkezli kurması ve onlara sahip olması değil, onların yine dini cemaatler tarafından hedef ve gaye haline dönüştürülmesidir.

Dinin Taşıyıcısı Toplumsal Zümreler

Din sadece *doktrin* değildir. Belki doktrin toplumun icmasıyla aldığı şekildedir. Din önce Hz. Peygamber'in sonra sahabe ve tabiinin uygulamalarıyla aldığı şekildedir. Zamanla toplumlar coğrafya ve tarihi tecrübelerine göre buna farklı renkler katmıştır. Bu renkler naslara zahiren aykırı olmadıkça din dışı addedilemez. Dinin toplumsal görünürlükte aldığı şekil, sekülerleşmeye ya da dünyevileşmeye de hizmet etmemektedir. Kısacası dinin uygulanış biçimi, dinsel simge ve ritüeller her ne kadar araç olsa da dindarlaşmaya hizmet ettiği için dinden sayılmaktadır. Tasavvuf ve tarikatlar da bir tepki hareketi ya da karşı din değil, İslam maneviyatının adıdır. Tıpkı Yahudilik ve Hristiyanlığın maneviyatı olduğu gibi İslam'ın da insan gerçeğine uygun batını bilgi ve ilgi alanı vardır. İnsan maddeden ibaret değildir. Manasına uygun bir eğim tavsiyesi ve yönlendirmesi olması İslam'ın insanla ilgili boş alan bırakmaması ve mükemmelliğinin kanıtıdır. Diğer dinlerin maneviyatıyla kıyaslandığında ilk dikkati çeken şey zühd ya da ibadetlerle ilgili olarak tıpkı şeriatı gibi ölçünün öne çıkmasıdır.

Batıda rasyonelliğin gelişimini ve bu gelişimin din üzerindeki etkilerini ve sosyo-ekonomik çıktılarını açıklamaya çalışan Weber'e göre; bir dinin vazettiği değerler kadar, o dinin tarih içerisinde temel taşıyıcısı olan toplumsal gruplar, başta "*iktisadi ahlaki*" (ekonomik etkinliklerin şekillenmesi açısından) olmak üzere (Weber, 2012), o dinin temel gelişmesi, şekillenmesi ve açılımında etkili olan zümreler önemlidir.⁹

Treiber'e göre yine Weber, *bir dinin rasyonellik düzeyinin birbiriyle ilişkili iki temel ölçüte vurularak anlaşılabilirliğini belirtir: Bunlardan ilki; "bir dinin kendisini ne denli büyüsel unsurlardan arındırmış olduğu", diğeri ise; bu dinin "ne denli tanrı ve dünya ilişkisini sistematik bir bütünlükle inşa ederek dünya ile etik" bir ilişki kurup kurmamasıdır.*¹⁰ Bu bağlamda önce Yahudilik din-dünya arasında rasyonellik açısından birinci sırada

gelmekte ise de onun ikircikli, grup-içi ve grup-dışı, etik olmayan yönelimleri dünya ölçeğinde fayda temin edememiştir. Protestanlık ve Kalvenizm ise rasyonel dindarlık anlamında ürettiği değerlerle ondan daha fazla dünyaya değer katmıştır. Sonuçta Protestanlık kapitalizmin doğmasına ve Batının kalkınmasını sebep olmuştur (Weber, 2013).

Weber'e (1968) hatalı bir tarzda; İslam Dünyası'nda Batılı anlamda kapitalizmin gelişmemesinin nedenini; dinin toplumsal taşıyıcısı ve "*iktisat ahlaki*"nı belirlemiş olan grupların, maddi ve maddi olmayan koşullarında aranması gerektiğini söyler. Ona göre; İslam dini Mekke'de rasyonel, etik, monoteistik bir din olarak doğmasına rağmen, Medine'ye hicretten sonra, politik ve pragmatik amaçlarla hareket eden savaşıcı bedevi Arap kabileleri tavizler vermiş, şehirli küçük burjuva kesimler arasında, kökenleri Hint mistisizmine dayanan heterodoks, mistik, öbür dünyacı tasavvuf anlayışı yer etmiştir.¹¹ Hatta Weber'e göre; İslam dünyasında "*ıfratçı ve tefekkürücü (contemplative) sufizm ve derviş dindarlığı*" güçlü biçimde esnaf ve tüccar gibi şehirli gruplar arasında yer etmiştir. İslam toplumlarında sadece derviş dindarlığı yaygınlaşmakla kalmamış, din de monoteist özelliğini yitirmiştir. Ayrıca, Weber, İslam dini ile tasavvuf ve derviş dindarlığı arasında ciddi farklılıklar olduğunu söyler. Doğu devrinde İslam dininin vazettiği kutsal değerler, "*sağlık, uzun yaşam, zenginlik gibi bu dünyanın somut nimetlerine*" yönelik iken, özellikle de tasavvufun gelişimi ile tamamıyla öbür dünyacı bir nitelik kazanmıştır.¹² Oysa Batıda, şehirli gruplar arasında rasyonel etik, aşkın bir yaratıcı anlayışına sahip, "*dünyadan isteklerini tanrı adına yapmaya*" çalışan, aktif zühtü, misyonerci peygamberlik anlayışı yer etmiştir.¹³

Weber gibi Massignon ve Lewis de İslam dünyasında hicri 3. yüzyılda ortaya çıkan esnaf ve sanatkar kesimlerinin başlangıçlarından itibaren heterodoks kesimlerle, özellikle de Şii-Karmati protesto hareketleri ile bağlantılı olarak geliştiğini söyleyerek bir nevi Protestanlık benzetmesi yaparlar.¹⁴ Ancak Weber tam bir oryantalist yaklaşımla doğunun kapitalizmi icad edememesi ve maddeten gelişmemesinin sebebini İslam'ın taşıyıcı zümreleri üzerine atarak hem onun aslını kaybettiği hem de geleneğini değersizleştirdiğini ifade

⁹G. Akça, A. Demirpolat, "Heterodoxy-Orthodoxy Tartışmaları ve Türk Fütüvvet Teşkilatı (Ahilik)", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Konya 2003, sy: 10, s.214.

¹⁰Treiber, H (1991) "'Elective Affinities' between Weber's Sociology of Religion and Sociology of Law, in Max Weber: Critical Assessments, Vol. IV, (ed. P. Hamilton), London: Routledge: 35.

¹¹Weber, M. (1958), From Max Weber, (tr. And ed. H. H. Gerth, C. W. Mills), New York: Oxford University Press. Weber, M. (1968) *Economy and Society*, Vol. I, (ed. G. Roth and Wittich), London: University of California Press, s. 269.

¹²Weber 1958: 277-78

¹³Weber 1958: 285

¹⁴Ocak, A. Y. (1996) *Türk Sufiliğine Bakışlar*, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 186.

etmiş olur. Ancak söz konusu Hristiyanlık olunca kendini yenileyebilen, dönüştürebilen, kalkınmanın ve faziletlerin kaynağı olarak tanımlar. Her ne hikmetse bunları yaparken kapitalizmin ruhları sömürmek için icad ettiği göz boyamacılıktan buna bağlı olarak ülkeleri istilası ve yağmacılığından akıtılan kanlardan, zulüm ve haksızlıklardan bahsetmediği görülür.

Ülgener, Weber'in heterodoks (ana akımdan sapmış), "esoteric" (belli bir gruba ait hale gelen) tasavvuf anlayışı etrafındaki "iktisat ahlakının" gelişmediği tezini kısmen kabul etmekle birlikte bunun sınırlı ve etkisinin küçük zümrelerle sınırlı kaldığını ifade eder.¹⁵

Breebaart (1961), Taeschner (1953:13), Sühreverdi ve İbn Mi'mar'ın eserlerinden hareketle "*şeriatın emirlerinin fütüvvetin farklı olmadığı, fütüvvetin kişiyi İslam'ın emir ve yasaklarına uymaya zorladığı, fütüvvetin dinin birçok mükemmel özelliklerinden birisi*" olduğunu ifade ederler.

Melamileri aşırı heterodoks olmakla suçlayan Gibb, Bowen ve Ocak'ın tersine Süleyman Ateş, Sülemi hakkında; "*Şeriate tamamen bağlı, tasavvufu, Kur'an ve hadisteki aslına irca' etmeğe çalışan, bid'atlere ve çıkarılan ruhsatlara karşı çıkan, kendisinin iyi bir muhaddis olduğu ilim erbabınca kabul edilen birisi olarak tanıtılır.*" İbn Battuta'nın *Seyahatnamesi*'nde de ahilerin ne sadece esnaf ve sanatkâr gibi alt toplumsal tabaka mensubu, ne de "batını" ve heterodoks zümre mensupları olduğu, tersine toplumun üst kesimini oluşturan, kadı, ulema, devlet yönetiminde yer alan, hatta şehir yöneticisi konumunda bulunan kişilerden oluştuğu görülmektedir.¹⁶

Modern dönemde İslam dünyasındaki toplumlarda radikalleşmeye bağlı olarak derinlikten kopuş ve metinlerin ilk akla gelen anlamına saplantılı bağlanış (yüzeysellik) kendisini gösterdi. Derin ve katmanlı bilgi alanlarından uzaklaşma bir süre sonra Türkiye'de siyasal tasavvuf karşıtlığını kültürel-dini karşıtlığa, oradan da geleneksel zümrelerin karşıtlığına evirdi. Yeni dünyanın yeni ortaya çıkan dini akımları, geleneksel bütün dini akımları toplumsal problemlerden sorumlu olarak ilan etti. Bu sebeple onların yaslandığı bilgi kaynaklarını, kurumları ve müesseseleri olumsuzlayarak ulusalcıların mirasını devraldı. Bazıları bu olumsuzlamayı Weber'in müridi gibi, hemen Hz. Peygamber'den sonraki dönemden başlattı. Bazıları Gazzalî'den itibaren başlattı. Bazıları ise kurucu tarikat pîrleri ve eserleri ile ilgili bir şey söylemezken, muakkipleri ve düşüncelerinin yaşatıldığı müesseseleri kötüleyerek seçmeci bir

tavır takındı. Halbuki dîni-İslamî ilimler içerisinde kendisini en fazla tenkit edip kritiğe tabi tutan disiplin tasavvuf ilimi idi. Mutasavvıfların çağını tenkit ederek en hakikiyi arama çabaları geleneği devam ettirecek sahîh ve sağlam yol ve yöntem sahibi zümrelerin kalmadığı ya da gelmeyeceği anlamına gelmiyordu.¹⁷ Aksine sahîh yolun devamlılığını sağlamak için sürekli uyanık ve teyakkuz halinin temin ediyordu.

Sistematik olmaktan ziyade dönemsel etkilerle seçmeci ve bölgesel etkiler taşıyan derinlikten uzak bu tahlil ve yorumlamaların yanlışlığı nasıl ortaya konulacaktır. İnsanın sadece zihinsel eğitimini hedef alıp; kalbini, maneviyatını ihmal eden ve edilmesini isteyen bu gruplara maddenin ve bilginin katmanlı olduğu nasıl izah edilecektir. Tasavvuf akademisyenlerinin hakikati açıklamak gibi bir sorumluluğu yok mudur? Varsa bunu nasıl, hangi usul ve metodoloji ile yapacaklar? Hangi terminolojiyi kullanacaklardır? Diğer sosyal bilim dallarının terminolojilerinden istifade etmeyecekler midir?

Sosyoloji-Tasavvuf Akademiyasının Omuzlarındaki Sorular/Sorunlar:

1. Tasavvuf ABD öğretim üyeleri, sosyal bilimlere ait metodolojilerden nasıl istifade edebilir?

Bilindiği gibi Sosyoloji, Din Sosyolojisi, Psikoloji-Din Psikolojisi, Eğitim, Din Eğitimi gibi disiplinler, reeldeki cemaî ya da ferdi dindarlığı, metodolojik olarak inceleyen birer yöntem ve usul ortaya koyar. Tasavvuf ise bir ilimdir daldır. Hem kitabî hem de pratiğe yaslanır. Klasikleri ve gelenekleriyle doğruyu söyler, ideali tanımlar, öykündürme ve yönlendirmede bulunur. Bu ilim dalı değişen ve çeşitlenen toplumda, yeniden gündeme gelen bu metodolojileri görmezden gelebilir mi? Bunlarla nasıl bir ilişki kurulacaktır? Onların açıklama, tarif ve tanımlama yöntemlerinden istifade edebilir mi? Yani varlığı tek katmanlı ve sadece görünen haliyle ele alabilir mi? Alamazsa onlardan kendi metodolojisinde uyguladığı gibi katmanlı varlık ve bilgi tasavvuru isteyebilir mi?

2. Tasavvuf anabilim dalı akademisyenleri olarak dini yapılarla nasıl ilişki kurulabilir?

Cumhuriyetin kuruluşunda tarikatlar ve tekkeler yasaklanıp tekkeler kapatılırken "miskinlik ve atalet yuvaları, devleti ele geçirmeye çalışan totaliter mürteci akımları" ortadan kaldırma gerekçesi serdedilmişti. Bu suçlama ilim adamları tarafından *bilimsel değil ideolojik bir gerekçe olarak tespit edilip "tasavvufî yapıların dünya değil ukbâ taliplisi, devlet değil fert eğitimcisi olduğu, fert üzerinden toplumun hayrını ve salahını istediği ifade*

¹⁵Ülgener, S. (1981) *Zihniyet ve Din*, İstanbul: Der Yayınları, s.83-84.

¹⁶Battuta, I. (1958) *The travels of ibn Battuta*, Vol.II, (tr. H. A. R. Gibb), Cambridge: Cambridge University Pres, s.419-434

¹⁷Kendi çağını tenkit eden mutasavvıflar ve tenkitleri içi bk. Süleyman Uludağ, *Tasavvuf ve Tenkit*, Dergah yay. İstanbul 2014. NurettinAldav, *Tasavvufta İç Tenkit Geleneği; Marifetnâme Örneği*, YL Tezi, Çorum 2017.

edilmiştir.” Sonuçta tarikatlar farklı kültür ve eğitim seviyesindeki insanların farklı özelliklerine bağlı olarak geliştirdikleri eğitim formlarıyla varlıklarını sürdürme gelmiştir. Tarihte bu çoğulculuk devlete tehdit oluşturmadıkça daima hoş görülmüştür. Tasavvuf akademisyenleri ise Cumhuriyet tarihi boyunca küçümsenen ve kötülünen bu akımları, dayandıkları zihni, kültürel ve ilmi dayanakları tercüme, telif ve şerhlerle açıklamaya çalışmışlardır. Siyasal ve ideolojik ithamların aksine gerçekleri polemige girmeden gün yüzüne çıkarmaya gayret etmişlerdir. Ancak gelinen aşamada ithamların şekli değişmiş, ideolojiden ziyade kültürel ithamlar öne geçmiştir. Bu dönüşümde manevi ve batını olanın alan kaybetmesi¹⁸ kadar ezoterik travmalar nedeniyle sorgulamaların artması önemli bir rol oynamıştır. Yine karmaşıklaşan sosyal hayati nizamaya koymak için ağırlığı artan kanunlaşmanın ferdi ve kişisel kabiliyetlerin manevi derinlik ve yönelime imkân bırakmaması da bunun sebepleri arasında sayılabilir.

Tasavvuf anabilim dalı öğretim üyeleri bu aşamada kitabi ve ideal olan amaçları tarif ederken bizatihi

¹⁸Günümüzde köşe yazarlarından, televizyon yorumcularına, öğrencisinden sokaktaki vatandaşa kadar hemen herkesin ağzında, bir konuyu değerlendirirken ya da herhangi bir gündelik problemde bahsederken “sosyolojik gerçekliğe bakmak gerekir” ya da “sosyolojik boyutuyla düşünmeli” türünden ifadeler duyulur. Fakat ironiktir ki, bu moda uyanların hemen hiçbiri, “sosyolojik gerçek” ile neyi kastettiğini, bu anlamda sosyolojinin “gerçeklikle” nasıl bir ilişki içinde olduğunu açıklama gereği duymamaktadır. Zaten asıl amaç da bu değildir. Amaç daha çok, sosyolojiyi bir söylem güçlendirme aracı olarak konumlandırmalarıdır. Bu durum bir taraftan toplum içinde söz ve rol kapabilme niyetinin tezahürüken diğer taraftan etkinliği olan rol ve statülerin değersizleştirilmesini getirmektedir. Başta politikacılar olmak üzere herkes, kendisini her olay ya da olguyu açıklamaya muktedir bir toplumbilimci gibi görmektedir. Türkiye’de akademinin aksine gazeteciler, stratejik düşünce ve araştırma kuruluşları, kamuoyu

bunları uygulama iddiasında olanlarla iletişimi bilim dalının klasiklerine dayalı olarak tarif edici bir formda sürdürecektir.

3-Devletin diğer cemaatlere karşı ideolojik esnekliği ne olmalıdır?

Devlet diğer dini azınlık gruplarına ve diğer gruplara, nasıl inanması, düşünmesi, yaşaması gerektiğini dikte etmesi doğru değildir. Sadece şeffaf, kontrol edilebilir, denetlenebilir olmasını isteyebilir. Vicdani hak, ahlaki hak hususunda birey yasalara uymak zorundadır. Bireyin vicdanı yasalarla çatışırsa bireyin vicdanını takip etmesi salık verilir ki buna “ifade özgürlüğü” denilir. Ancak bu vicdanıyla örgütlenip devleti tehdit edemez. Ya da ifade özgürlüğü diyerek terörü savunamaz, propagandasını yapamaz. Dini çoğulculuk hem devlet tarafından hem de fertler tarafından tolere edilmelidir. Bu dindarlar tarafından “diyalog mantığıyla” yanlışın, batılın terviç edilmesi, kabul edilmesi anlamına gelmez. Belki “tahammül” edilip “hayrının temenni edilmesi” anlamına gelir.¹⁹ Diğer yandan bu ülkede herhangi bir tarikat faaliyetine mesela Mevleviliğe karşı çıkılırsa bütün bir dini

araştırmacıları son dönemde söylem ve eylemleriyle bunu başarmış gözükmektedirler.

¹⁹ Tarihte olduğu gibi günümüzde de devlete yönelik bazı kalkışmalar dini bir kalkışma olarak kabul edilemez. İyi incelendiğinde bu yapıların ne başlangıcı itibarıyla ne de örgütlenme biçimiyle dini bir yapı olmadığı görülür. Bular *ihşan*, *insan*, *marifet*, *hikmet* gibi temeller üzerine değil, bunları kullanan olmuşlardır. “Her şey hizmet için” mantığıyla kendi grubuna ait bir akılla devleti 165 ülkeden herhangi birisi gibi görmüşlerdir. Ailesinden, milletinden ve ümmetinden koparttığı muhafazakâr aile çocuklarını kendi cemaatine kazandırmış fakat gerisin geriye onlara düşman etmiştir. Belki küreselleri kullanmak istemiş, fakat küreseller onu kullanmış, kendisi araç olmuştur. Halbuki buradaki hata, grup veya cemaatin kendisini mutlaklaştırıp hakikatin merkezine yine kendisini, kendi cemaatini koymasında aranmalıdır. Bütün hayırlar ümmete hizmet edecek nesiller yetiştirmek için olmalı cemaate adam devşirmek için olmamalıdır. Diğer dini

edebiyata karşı çıkılmış olmaz mı? Bu ülkede Kur'an öğretmeye ve öğrenmeye odaklanmış hareketlere ya da tefsir okutmaya, hadis okutmaya, İslam hukuku eğitimine odaklanmış cemaatlere karşı çıkılırsa sonuçta dini yapılara, dindarlara karşı çıkılmış olunmaz mı? Bu yapılar tarihsel kırılmalar, istek ve ihtiyaçlar neticesinde ortaya çıktığına göre bu ihtiyaçları ve karşı çıkma biçimleri bilinmezse yerine ne teklif edilecektir? Yerine ne konulacağı ya da nelerin geleceği biliniyor mu? Sonuçta ne tür sapkın eğilimler zuhur edecektir, dünyanın diğer taraflarında neler zuhur etmiştir?²⁰

Sosyalbilimlerde Çalışan Genç Akademisyenlerce Düşünülebilecek Yeni Çalışma Alanları Neler Olabilir

- 1- 20 yüzyıl ilk Türk sosyologlarının tasavvuf, tarikat algısı, yaklaşım veya inceleme yöntemlerinin değerlendirilmesi (Ziya Gökalp, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Cemil Meriç vb. gibi bir veya birkaç sosyoloğun tasavvuf düşüncesine vukufiyetleri, tarikat ve tekke kurumuna yaklaşımı halen değerlendirilmediği dikkate alınırsa konunun ne kadar az çalışıldığı ortaya çıkar.)
- 2- 21. yüzyıl çağdaş Türk sosyal bilimcilerin tasavvuf, tarikat tekke algısının değerlendirilmesi.
- 3- Tasavvufi çalışmaların toplumsal etkisi, toplumsal katkısı, toplumu yönlendirmedeki başarısı/başarısızlığının bir veya birkaçı üzerinden değerlendirilmesi.
- 4- 20. Yüzyıl tasavvuf, tarikat, tekke tarihi çalışmalarının sosyalbilim metodolojisi açısından değerlendirilmesi.
- 5- İslam dünyasında tarikat yapılanmalarına genel yaklaşımlar.
- 6- Tasavvufi hareketlerin tarihsel ve toplumsal rolleri.
- 7- Tasavvuf merkezli komüniteler ve sosyolojik önemleri.
- 8- Tasavvuf ve siyaset.
- 9- Tasavvuf ve birlikte yaşama kültürü.

yapılar ve dindar toplumlar Türkiye'yi imar ve ihya faaliyetiyle var olma iddiasını sürdürmeli, laik, seküler yönetim, siyaset ve toplumsal yapılara razı ve talip olunmamalıdır. Tarikat geleneğinde devlete küsme ya da isyan geleneği yoktur, sabırla dönüştürme geleneği vardır.

²⁰Son dönemde "The cemaat" üzerinden devleti başka taraflara bağlama girişimi nedeniyle maalesef dince önemi vurgulanan "İmam,

- 10- Tasavvuf ve marjinalizm.
- 11- Mutasavvıflar ve Müslüman olmayan toplumlar.
- 12- Tasavvuf, mimari, şiir, sanat, musiki vb. ilişkisi.
- 13- Tasavvuf eleştirileri.
- 14- Tarikatler ve ferdi değişim: Tasavvuf-modernizm, Tasavvuf-Postmodernizm
- 15- Tarikat kurumları ve değişim: Tarikat yapılarındaki (araçlarda) değişim
- 16- Tasavvuf ve İslam Birliği sorunu.
- 17- Tasavvufi çalışmaların toplumsal etkisi, toplumsal katkısı, toplumu yönlendirmedeki başarısı/başarısızlığının bir veya birkaçı üzerinden değerlendirilmesi.
- 18- Diğer konular

Tasavvuf ABD'da Çalışan Genç Akademisyenlerce Düşünülebilecek Çalışma Konuları

- 1- Çağdaş (21.yy) tasavvuf akademisyenlerinin çalışmalarının sosyal teori açısından değerlendirilmesi. Tasavvufi yayınlar ve toplumsal etkileri. Çağdaş Türk romanı ve tasavvuf
- 2- Tasavvuf ve yeni sorunlar ilişkisi: Her iki disiplinin toplumsal vakıalar karşısındaki tutumunun hoşgörüsüzlük, kadına yönelik şiddet, uyuşturucuyla mücadele, terör, trafik kazaları, doğal felaketler, gençliğin eğitimi gibi konularda yaklaşım ve çözüm önerileri hususlardaki birbirinin verilerinden istifade imkanının değerlendirilmesi.
- 3- Güçlenen Vahhabizm ve yeni cemaatler: Radikalizmin doğuş sebepleri, argümanları. Bu sebeplere verilebilecek cevap türleri, tasavvufi klasikler ve metodoloji açısından değerlendirilmesi. Yeni cemaatlerin teorik ve pratik açıdan araştırılıp değerlendirilmesi.

hocaefendi, cemaat, yardım ve kurban toplama, kendi doğrularını ifade edebilmek için dergi, gazete, televizyon kurma, sosyal organizasyonlar yapma olumsuzlanmaktadır. Böylece bütün toplum ideolojilerin propagandasına açık hale getirilerken, tasavvufi neşriyat ya da anlatılar engellenmiş olmaktadır. 25 Kasım 1925'de yasaklanmış olan tasavvufi yapıların yeniden yasaklanması talep edilebilmektedir.

Sonuç

Bu toprakların manevi fethi maddi fethinden önce başlamış, fetihler birbirini desteklemiş, coğrafya bu yöntemle millete vatan olmuş, varlığını devam ettirmiştir. Modern dönemde tarihsel tecrübe olumsuzlanarak mezhep ve tarikatların değersizleştirilmesi ve reddedilmesi Hint alt kıtası ve Mısır için eski olsa da bu topraklar için yenidir. Dini simge ve ritüellerin hurafe, uydurma gibi karalamalarla itibarsızlaştırılması Vahhabizm türü yalınlığın savunulmasını getirecek, sonuçta dini ve dindarlığı korumasız bırakacaktır. Bu yeni dünyanın yeni yapıları dindarlaşmayı değil toplumu ya Vahhabizm üzerinden DAİŞ türü radikalizme ya da sekülerizme itmekten başka bir işe yaramayacaktır. Öyleyse dini-tasavvufi ritüelleri teşbih-tenzih arasında cesurca tanımlamaktan çekinilmemelidir. Sünnet hakkında bilinçli ya da bilinçsiz şüpheler oluşturanlar aslında Hz. Muhammed'i, Hz. Musa ve Hz. İsa'dan farksız hale getirmeye yani hayatı hakkında az bilgi sahibi olduğumuz, dolayısıyla her hususta örnek alma imkânı bulamadığımız bir peygambere dönüştürmeye hizmet ettiğini fark etmemektedirler. Böyle bir durumda Kur'an-ı Kerim herkesin kendi aklı ve arzularıyla yorumlayacağı bir metne dönüşecek, Hz. Peygamber ve onun ashabı yerine onlarca yeni yol ve gelenek ihdas edilmiş olacaktır.²¹

İslam maneviyatı ve onun ürettiği kurumlara karşı çıkanlar bunun yerine neyi koymayı teklif etmektedirler? Yüzyılın başında Ulusalcılar 'Köy Enstitüleri' projesini koymayı teklif etmiştir. Ancak bu kurumlar sadece fiziki alıştırma ve eğitimi hedeflediği için uzun süre yaşayamamış, ayakta kalamamıştır. İnce, deruni, uhrevi olanla ilişki kurmak tabii ve doğal bir ihtiyaçtır, inkârı ya da reddi hiçbir şeyi değiştirmeyecek, insana ve topluma dair problemler çözülmüş olmayacaktır.

Kaynakça

Ateş, S (1969) Sülemler ve Tasavvufi Tefsiri, İstanbul: Sönmez Neşriyat A. Ş. Yayınları.
Battuta, I. (1958) The travels of ibn Battuta, Vol.II, (tr. H. A. R. Gibb), Cambridge: Cambridge University Press.

Bayram, M. (1993) Evhadiyye Tarikatı , Konya.

Breebaart, D. (1961) The development and the structure of the Turkish Futuwwa Guilds , Michigan: UMI. Es

Gölpınarlı, A (1949-50) "İslam Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları," in İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, Vol. 11 , No. 1-4:3-354.

Güllülü, S. (1992) Ahi Birlikleri, İstanbul: Ötüken Yayınları.

Köprülü, F. (1993) Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Ankara: Diyanet Yayınları.

Köprülü, F. (1996) Anadolu'da İslamiyet, İstanbul: İnsan Yayınları.

Lombart, M. (2002) İslamın Altın Çağı, (çev. N. Uzel), İstanbul: Pınar yayınları

Ocak, A. Y. (1996) Türk Sufiliğine Bakışlar , İstanbul: İletişim Yayınları.

Omar, F. (1989) "Guilds in Islamic City During the Abbasid Period," in Urbanism in Islam Vol.2:197-217.

Sombart, W (1951) The Jews and Modern Capitalism, (tr. M. Epstein) New York: Collier Boks.

Stern, S. M. (1970) The Constitution of the Islamic City," in The Islamic City , (ed. A.H. Hourani and S.M. Stern), Oxford: University of Pennsylvania Press: 25-51

²¹ Amman, *a.g.m.*, s.141-142.

Şapolyo, E. B. (1964. Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi, İstanbul:Türkiye Yayınevi.

Taeschner, F. (1953) “İslam ortaçağında Futuvva (Fütüvvet teşkilatı)” (çev. S. Yüksel ve F. Işıltan) in İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası 1 , Vol.XVI: 3-32.

The Cambridge Economic History of Islam (1970) “Economy, Society, Institutions,”(ed. P.M. Holt and B. Lewis), Cambridge: Cambridge University Press: 511- 538.

Treiber, H (1991) “‘Elective Affinities’ between Weber’s Sociology of Religion and Sociology of Law, in Max Weber: Critical Assessments, Vol. IV , (ed. P.Hamilton), London: Routledge: 29-76.

Turner, B.S. (1992) Max Weber: From History to Modernity , London: Sage Publications.

Ülgener, S. (1981) Zihniyet ve Din, İstanbul: Der Yayınları.

Weber, M. (1958), From Max Weber , (tr. And ed. H. H. Gerth, C. W. Mills), New York: Oxford University Press. Weber, M. (1968) Economy and Society , Vol. I, (ed. G. Roth and Wittich), London: University of California Press.